

YU ISSN 0004-21270

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

БРОЈ 4

ОКТОБАР – ДЕЦЕМБАР 1997.

ГОД. LXXXIII Књ. LIII НОВОГ (III) КОЛА КЊ. СVI ЦЕЛОКУПНОГ
ИЗДАЊА

СЕПАРАТ

Др Зорица МРШЕВИЋ

РЕГИСТРОВАНО ПАРТНЕРСТВО ОСОБА ИСТОГ ПОЛА

Београд 1997.

Др Зорица МРШЕВИЋ
виши научни сарадник Института
за криминолошка и социолошка
истраживања у Београду

УДК 347.61/64

РЕГИСТРОВАНО ПАРТНЕРСТВО ОСОБА ИСТОГ ПОЛА

Анализира се досадашње искуство осиваривања законом признатих заједница особа истог пола. Упоређује се регистровано партерство, познатије као „нордијски“ или „европски“ шири заједница истог полних парова с „домаћим партерством“ и браком особа истог пола, као америчким законским решењем. Анализира се аргументација за доношење хавајске одлуке о признавању могућности истогодничним паровима да склапају брак. Наглашава се да је реализација јуног обима грађанских права за све грађане и укидање сваке врсте дискриминације политетичка нужност за осиваривање демократије.

1. ЖИВОТНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ОСОБА ИСТОГ ПОЛА

Нови миленијум ће на разним странама света започети законским променама које све комплетније дефинишу грађански статус хомосексуалним особа. Све се више афирмише став да уставно начело једнакости треба схватити не као уједначавање правног статуса истих, већ као правну једнакост различитих. Даље, суштина уставног и законског начела једнакости је признање различитости, легализовање „другости“.

Европски Савет је 17. јуна 1997. у присуству шефова петнаест држава чланица на заседању у Амстердаму ревидирао Мастрихтски Уговор, дајући позитивну и афирмативну заштиту европским грађанима од дискриминације засноване на полу, раси или етничком пореклу, религијском или другом уверењу, инвалидности, старосној доби или сексуалној оријентацији.

лидности, старосној доби и сексуалној оријентацији. Међу изричito наведеним групама, заштићеним од дискриминације налазе се и лезбејке и хомосексуалци.¹ То наравно не значи да ће све чланице аутоматски да се одрекну дискриминаторских закона који регулишу различите области живота. Али, то је велики корак које су земље Европске Уније предузеле ради остварења поштовања људских права и основних људских слобода.

Комплет стандарда људских права у Европској Заједници такође садржи и Резолуцију о једнаким правима за хомосексуалце и лезбејке коју је Европски Парламент донео 1994². У члану 14. земљама чланицама се препоручује да као минимум настоје да учине крај, између осталог, и законским забранама хомосексуалцима и лезбејкама да се венчавају или да користе друге, еквивалентне законске институте који носе пун обим права и повластица брака, као и да дозволе регистрацију животног партнериства истогодничним паровима. Исти члан такође препоручује крај свих ограничења права лезбејки и хомосексуалаца да буду родитељи, усвајају децу или их узимају у храњеништво.

За сада ниједна држава не даје лезбејкама и хомосексуалцима иста она права у погледу склапања брака која имају хетеросексуални парови. Ипак, пет нордијских држава дозвољава истогодничним паровима законом регулисаним заједништво које се назива регистрованим партнерством: то су Шведска (1995), Норвешка и Холандија (1993), Данска (1989) и Исланд (1996), а ускоро ће им се вероватно придружити и Финска. Данска, Норвешка и Шведска имају на исти начин регулисани „регистровано партнерство“ које предвиђа сва права и дужности партнера као и особа у хетеросексуалном браку с изузетком права на усвојење, црквену венчање³ и бесплатне болничке услуге вештачког осемењавања⁴. Закон о регистрованом партнерству на Исланду дозвољава парт-

¹ Текст релевантног члана ревидираног Уговора гласи: "Без прејудицирања других одредаба овог Уговора и у оквирима ограничења додељених му у оквирима Заједнице, Европски Савет је једногласно одлучио на предлог Комисије и уз консултовање Европског Парламента да може да предузме одговарајуће мере за борбу против дискриминације засноване на полу, раси или етничком пореклу, религијском или другом уверењу, инвалидности, старосној доби или сексуалној оријентацији."

² АЗ-0028/94

³ Свештенници у тим земљама сматрају да то ипак треба да буде ствар савести и личне одлуке сваког од њих посебно. Многи пристају да обаве црквену церемонију „венчања“ за истогодничне парове, упркос чињеници да црквена организација не признаје валидност такве церемоније.

⁴ То се односи само на оне услуге чије трошкове подмирује редовно социјално осигурање, које се дакле плаћају из буџета; приватним клиникама ове плаћене услуге нацијената пису за бројнице. То дискриминише лезбејке јер оне треба да плаћају приличне свете за испити што се хетеросексуалним женама омогућава бесплатно.

неру да усвоји биолошко дете свога партнера. У свим поменутим државама најмање један члан будућег регистрованог партнериства мора да буде држављанин или стални резидент. Странци не могу да склапају регистровано партнериство ни у једној од поменутих земаља.

Иначе, до саме идеје регистрованог партнериства се дошло у нордијским земљама двадесетијаким законским променама које су разне социјалне бенефиције све више везивале за заједнички живот (кохабитацију) а све мање за формално постојећи брак. Током седамдесетих година хомосексуални парови су суштински у пракси изједначенчи у својим узајамним правима (нпр. социјално осигурање, наслеђивање, заједничка имовина, пореске олакшице) с невенчаним хетеросексуалним паровима, без деце. Било је, наиме, логично да се оно што се признаје невенчаним хетеросексуалним паровима, који имају на расpolагању и могућност склапања законског брака, тим пре призна хомосексуалним паровима који ту могућност немају. Природан корак даље био је озакоњење регистровања тих заједница, ради олакшања евиденције и администрирања њихових права. Првобитна идеја, дакле, није била озакоњење некаквог „другоразредног“ брака, нити се уопште помишљало на неки „брак“ хомосексуалаца.⁵ Но, када се постепено дошло до регистрованог партнериства, уочено је да је он заиста веома „сличан“ браку од кога се разликује само у поменутим околностима везаним за признање родитељских права⁶.

Нордијском „клубу“ земаља пријеђују се и неке од земаља транзиције. Мађарски Парламент је 1996. гласао 207: 73 да се легализује тзв. „брак“ хомосексуалаца на обичајним основама (*common law marriage*). То је било потпуно неочекивано јер није било резултат било какве друштвене компаније удружења хомосексуалаца. Мађарски закон даје регистрованим партнерима који живе у „обичајноправном браку“ сва права која имају и супружници у законитом браку, осим права да усвајају децу. Домаће партнериство лица различитог пола почело је да се фактички признаје у Мађарској почетком педесетих година, али је право признање добило инкорпорирањем у одговарајуће законе донете између 1961.

⁵ Велики послодавци и транснационалне компаније као што су нпр. World Bank, European Monetary Institute, IBM, али такође и политичка тела као што су нпр. European Parliament и European Commission, иду истим путем омогућавајући невенчаним партнерима исте повластице које имају брачни другови њихових службеника. Најзначајније је здравствено осигурање, али и постоје и низ других повластица као што су нпр. бесплатни језички курсеви, коришћење затворених кантина и ресторана, и сл. При томе се не прави никаква разлика између хетеросексуалних и хомосексуалних невенчаних парова и обим признатих повластица је идентичан. From: Fwd from euro-queer<skolander@bahnhof.se>at internet 1/29/97 9:32AM Subject: ES: Press release from EGALITE, Brussels.

⁶ From: Eva Isaksson <eisakss@cc.Helsinki.fi> at internet 10/30/96 6:02PM Subject: Comments wanted: 2. 7. 2 Domestic partnership (Same-sex "marriages").

и 1977⁷. Кохабитација две особе истог пола које деле заједничко домаћинство, као и емотивну, економску и сексуалну везу, веома је сличан тој ванбрачној заједници, како по питању односа особа које живе у таквом пару, тако и с обзиром на њихов однос према свим трећим особама. Особе које живе у таквим заједницама имају права, нпр., да не сведоче на суду једна против друге и немају обавезу пријављивања кривичног дела свога партнера. То, као и узајамно социјално осигурање, нема никакве потребе да буде везано за пол особа које живе у таквој заједници. Ниједна друштвена вредност не може да трип од признања истополним паровима онога што се признаје невенчаним особама различитог пола. Не постоји уставна основа за дискриминацију на основу пола особа које живе у интимним односима. Одлуком мађарског Уставног суда⁸ проглашено је неуставним чињење разлике у правној регулативи и правним последицама између домаћег партнериства особа различитог и особа истог пола које живе у емотивној, сексуалној и економској заједници и које јавно одржавају свој однос⁹.

За Данску, где је регистровано партнериство најдуже у практици, постоје следећи подаци:¹⁰ до јануара 1996. регистровало се 2083 истополних парова, од тога се 17% (357) касније развело, а 219 регистрованих партнера је окончано пошто је један од партнера умро. Регистровано партнериство је очигледно занимљивија институција за мушки парове но за женске: 1449 парова су мушки а 634 женски. Лезбејски парови у Данској не само што су ређи већ су и нестабилнији: наиме, 23% се касније развело, за разлику од 14% „развода“ међу мушкарцима.

Од 1996. постоје наговештаји да ће Чешка, Словенија¹¹ и Португалија такође озакнити регистровано партнериство истополних парова.

Регистровано партнериство скандинавског (или европског) типа разликује се од брачне заједнице лица различитог пола

⁷ „Партнери у домаћем партнериству су један мушкарца и једна жена који живе у заједничком домаћинству у емоционалној и економској заједници а нису венчани.“

⁸ бр. 14/1995 (II 13.) AB Rezolution

⁹ Насупрот предрасудама неких југословенских стручњака за породично право, питање регистрованог партнериства уопште није „феминистичко“ питање. Тако нпр. у Мађарској на одлуку Уставног суда никакав утицај нису имале феминистичке групе, нити су у доношењу те одлуке уопште учествовале жене. Судије Уставног суда Мађарске које су потписале доношење те одлуке су деветорица мушкарца: др Laszlo Solyom, др Adam Antal, др Tamas Labady, др Geza Kilenyi, др Peter Schmidt, др Andras Szabo, др Odon Tersztyanszky, др Imre Voros и др Janos Zlinszky.

¹⁰ Rex Wockner: Same - sex marriage, Nordic - style, Advocate, February 1997, стр. 26.

¹¹ Date: 12/31/96 9:24 AM Subject: ES: ILGA Press Release.

углавном у погледу „само“ једне главне околности а то је, кратко речено, право на децу.¹² То је право истополних парова да остваре родитељство, односно дођу до деце вештачким осемењавањем,¹³ усвојењем, остваривањем судског додељивања старатељства над сопственом децом или децом својих партнера. Веома је важно да то право заиста постане законски признато јер је то заштита од блиских крвних сродника (углавном родитеља хомосексуалаца а баба и деда њихове деце), од бивших хетеросексуалних партнера, али и заштита од државе саме, да им као „неподобни ма“ (хомосексуалност готово аутоматски многи судови узимају као разлог неподобности) не одузимају децу¹⁴.

Следећа разлика између регистрованог партнериства, које углавном регулише обимну и изузетно важну област грађанских, имовинских и пореских статуса истополних парова, и брака јесте интернационална признатост једном негде, било где, склопљеног

¹² From: zmrsevic@lawnet - po.law.uiowa.edu at internet 12/7/96 2:08PM Subject: Idemo na Havaje.

¹³ Термин вештачко осемењавање (artificial insemination) је у широкој употреби мада постоје и примедбе везане за атрибут "вештачки". Наиме, деца која се зачу и роде тим путем нису ништа мање "природна" или више "вештачка" од друге деце. (From: Laurie Campbell <laurieca@unixg.ubc.ca> at internet 4/6/97 12:58PM). У овом раду ће се у даљем тексту користити термин вештачко осемењавање, јер за сада нема погоднијег, али уз пуну свест о његовим недостацима. Евентуалне замене тог термина, као што су "alternative insemination" или "assisted reproduction" нису, наиме, још увек шире прихваћен. From: "Kati Mustola" <Kati.Mustola@helsinki.fi> at internet 4/7/97 9:42AM Subject: Re: WILD: studies about children raised by lesbian parents.

¹⁴ Mary Frank Ward, мајка троје деце, тужила је 1995. свога бившег мужа а оца најмлађег детета, за повећање суме неопходне за дететово издржавање. Њен бивши муж (иначе осуђени убица своје прве супруге) одговорио је осветољубиво, противтурбом којом је захтевао да се старатељство над дететом судски додели њему, што је суд и урадио, а Врховни суд Флориде и потврдио. Одлука је образложена тиме да је "дете непрестано изложен штетним утицајима понашања у мајчиној кући". Суд је сматрао да постоје "штетни утицаји" јер су Мери и њена најстарија ћерка лезбејке које живе са својим партнеркама у истом домаћинству, заједно с двоје млађе деце. Флорида је, иначе, недавно донела закон по коме старатељство над децом треба да не дозволи лицима осуђеним за тешка кривична дела а посебно ако се ради о радњама домаћег насиља, осим ако се посебно јаким доказима не докаже подобност да се старају о деци. Бивши муж Мери, Франк, који је био својевремено осуђен за убиство своје прве жене, подио је доказе да је сада ожењен, стабилно запослен и да поседује знатну имовину. За суд су то били довољно јаки докази да се старатељство одузме од мајке - лезбејке и додели њему, убици бивше жене. Запосленост, ожењеност и имовина, дакле, представљају те посебно јаке и добре доказе да неко не само да није насиљан већ и да је, иако убица, бољи родитељ но лезбејка мајка. "A convicted murderer is a more fit partner than a lesbian, Ms. January, Vol. VII no. 4. стр 27. (zmrsevic@lawnet - po.law.uiowa.edu at internet 2/28/97 3:29PM Subject: PATRIARCHY STRIKES BACK).

брака. Дакле, брак свих, без обзира чији су држављани, важи свуда, ма где да је склопљен, упркос свим разликама у законској регулативи услова и поступка склапања брака између различитих држава. Регистровано партнериство, пак, важи само у држави чији закони то одобравају, тј. на њеној територији и нема дејства ван њених граница, а такође, омогућено је само држављанима те државе, па најмање један члан истополног пара мора да је држављанин, дакле, не важи за странце.

1. Политички значај регистрованог ћарћнерства

Поставља се питање значаја тог правног института у домаћим условима. Истина је да већини грађана то заправо „није потребно“, да они заиста имају друге проблеме, при чему се сваком од нас понаособ чини да су наши тренутни проблеми највећи и најозбиљнији, па нам се евентуалне потребе за законском регулативом регистрованог партнериства, које имају можда неке лезбејке и хомосексуалци (чак не ни сви, па чак нити већина од њих), чине помало луксузним захтевом.

Од свега што грађани могу да пожеле од законских промена код нас, регистровано партнериство изгледа као најдаља, најтеже остварива, једном речју „најнемогућија“ опција. Морални значај законског признавања регистрованог партнериства, као право људи да воле и живе с вољеном особом, много је већи од пуког законског омогућавања неколицини хомосексуалних парова да формализују своју везу. И абортус, и насиље у браку, и харасмент на радном месту и школи, и женско сиромаштво и незапосленост, и „gay bashing“ и право на женске организације, и њихове јавне и политичке активности, добијају сасвим другу димензију, а оне које траже законске промене у том правцу добијају већу тежину, постојањем законски дозвољеног регистрованог партнериства у позадини. Озакоњење регистрованог партнериства, напр., две жене, значи законско признање женског права на аутономију, независност, самосталну егзистенцију, право избора, емацијацију од прећутно „обавезног мушкарца“ и финансијску аутономију и много шта друго, што немамо или имамо у недовољној мери, а неопходно нам је.

Регистровано партнериство је законско признање „другости“. Оно значи легализовано право на различитост, право не само на прећутно толерисану већ и законом активно заштићену „другост“. Оно носи са собом право на гарантована грађанска права, призната припадницима мањина, маргиналним по броју или друштвеном утицају. Регистровано партнериство је много више но пуко законско уређење имовинских односа и грађанског статуса лица на које се непосредно односи, јер је оно знак демократичности једног друштва, његове отворености и толеранције. Оно је такође и знак богатства једног друштва, и то не само моралног:

није случајно што државе које признају или су на путу да омогуће истополиним паровима законску регулативу њиховог заједништва спадају међу државе с највишим стандардом живота, мерено материјалним критеријумима.

Пун обим грађанских права подразумева и недискриминацију лезбејки и хомосексуалаца, као и свих осталих „других“. „Europride 97“ је у својој званичној политичкој платформи изразио настојања лезбејки и хомосексуалаца Европе да престану да буду грађани другог реда: „Европа није само трговачка, финансијска и војничка Европа; Европа је настањена женама и мушкарцима који желе да деле иста права и дужности. Ми желимо истинску Европу грађана. Ми желимо истинско европско право грађанства.“ Део захтева за пуним citizenship-ом је и тражење од свих држава Европе да законски признају животне заједнице истополних парова уз признање родитељских права свим хомосексуалним и бисексуалним људима (право на усвојење, старатељство и вештачко осемењавање).¹⁵

II. ХАВАЈСКА СУДСКА ОДЛУКА – ПУТ У ЗАКОНСКО ПРИЗНАЊЕ БРАКА ОСОБА ИСТОГ ПОЛА

На Хавајима су 1990. три хомосексуална пара започела неизвесну кампању да им се признају све привилегије и законски статус који произлази из склопљеног брака. Хавајци су, дакле, ишли на максималну варијанту, свих грађанских и имовинских статуса, плус право на родитељство, плус општост важења. Та хавајска одлука у Сједињеним Државама такође представља „тест“ одлуку¹⁶ када су у питању додељивање старатељства деце, и права посећивања деце после развода за хомосексуалне партнere разведене од претходних, хетеросексуалних брачних другова.

1. Ко су супранке у постујуку, како је точело и шта је предмет супра?

Први окружни суд у Хонолулу на Хавајима је 3. децембра 1996. пресудио случај Baehr v. Miike. Тужитељи у поступку су три истополна пара¹⁷, а тужени је директор Министарства за здравље Хаваја¹⁸. Тужитељи су 17. децембра 1990. затражили од хавајског Министарства за здравље, надлежног за издавање брачних до-

¹⁵ EUROPRIDE '97 – Political Statement "Gays and lesbians: towards a true European citizenship".

¹⁶ У прецендентним правним системима будући слични случајеви се базирају на законима али и "тест" одлукама.

¹⁷ Ninia Baehr & Genora Dancel; Tammy Rodriguea & Antoinette Pregil; Pat Lagon & Joseph Melillo.

¹⁸ Lawrence Miike.

звола, дозволу за склапање брака. Одбијени су, јер су истополини парови (два женска и један мушки пар), уз образложение да се склапање бракова између истополних особа противи суштинским јавним интересима које држава Хаваји, заступана од стране тога министарства, мора да штити. Наведени су следећи јавни интереси: 1. држава има обавезу и интерес да заштити здравље и добробит деце и других особа; 2. јавни је интерес да се подржи зачеће и рађање деце у оквирима традиционалног брака; 3. јавни је интерес државе Хаваји да се обезбеди признање хавајског брака у другим државама; 4. јавни је интерес државе да заштити државне финансије од могућих (не)предвидљивих последица признања могућности склапања истополног брака; 5. јавни је интерес државе да заштити грађанска права и слободе својих грађана од разумно предвидивих последица признавања истополног брака, међу којима су се најчешће помињали могућност пораста проституције, полигамије, инцеста и порнографије.

Уследио је вишегодишњи компликован процес који се састојао од различитих процедуралних поступака, неких 15 различитих обраћања, жалби, одбијања, поништавања и сл. Најважније је да је Врховни суд Хаваја 15. јула огласио мировање случаја док се не реше други паралелни судски поступци вођени поводом разних појава дискриминација хомосексуалаца. Међутим, поступак је настављен када је постало јасно да сви ти споредни судски поступци, истовремено вођени на Хавајима, заправо зависе од одлуке у овом случају, који је тако постао тзв. „тест“ случај и пре доношења пресуде.

2. Промене у савременом америчком породичном животу

Родитељско право је очигледно најспорније питање приликом законског регулисања заједнице хомосексуалаца. Наиме, као аргументи против законског омогућавања хомосексуалцима да склапају бракове или сличне законски регулисане заједнице наводи се обично да они не могу да имају заједничку децу (која су по многима једина или бар главна сврха брака); у случају да су биолошки родитељи, ма како да је до зачећа дошло, не би смели да имају старатељство над својом децом јер због своје сексуалне оријентације наводно не могу да буду адекватни родитељи, односно, да је за децу наводно власнитно неопходно да одрастају у таквим „ненормалним“ условима. Због тога су на хавајском суду изнети подаци о ситуацији у америчком породичном животу. Иако се односе на другу земљу, они представљају илustrацију аргументата који су генерални и универзални, и који су применљиви свуда где се води дебата о законској регулативи животних заједница хомосексуалних парова.

Тако је речено да је за последњих 20 година стопа бракова значајно опала међу америчким грађанима; у последњих 20 година средња година ступања у брак жена је знатно порасла; за по-

следњих 30 година годишња стопа развода је порасла; за последњих 8 година порастао је број млађих одраслих особа које живе заједно невенчани; у току последњих 20 година стопа рађања међу женама је опала; за последњих 20 година рађање деце изван брака је порасло пропорционално међу женема свих раса у Америци; за последњих 30 година драматично је порастао проценат запослених мајки деце млађе од 6 година.

Услед свега тога, данас деца живе заиста у знатно другачијим условима од оних у прошлости. Најчешћа је појава једнородитељских породица, тако да све више деце живи у породици само с једним родитељем или с мајком која се никада није венчавала. Деца такође често живе у новим породицама својих поново венчаних родитеља с другим партнерима, а такође су све чешћа деца која живе с оба своја природна родитеља који се никада нису венчавали. Од десеторо америчке деце, шест ипак живи у породицама састављеним од њихових природних, венчаних родитеља а четири у другим комбинацијама, укључујући и породице састављене од невенчаних природних родитеља, као и оних у чији састав улазе и неки други сродници, најчешће бабе, деде, тетке, ујаци и сл., а такође и особе које нису у крвном сродству. И на Хавајима децу подижу како природни родитељи, мађехе и очуси, бабе и деде, тетке и ујаци, родитељи који су их усвојили, тако и тзв. „ханаи“ родитељи (у храњеничким заједницама), али и хомосексуални и лезбејски родитељи. На Хавајима такође постоје многе породице које немају децу.

С друге стране, честе су особе које се венчавају без жеље да имају децу или се венчавају иако су биолошки неспособни да имају децу. Та немогућност или одсуство жеље да имају децу уопште не умањује праву легитимност њихове воље да ступају у брак. Ниједној одраслој особи не може да се забрани склапање брака само зато што не може или не жели да има децу.

Разним стручним налазима и резултатима истраживања, на суду је доказано:

1. да сексуална оријентација родитеља не представља околности која такве људе *a priori* дисквалификује да буду добри, успешни, одговорни и одговарајући родитељи, пуни адекватне родитељске топлине и љубави;

2. хомосексуални и лезбејски родитељи, као и истополни парови, имају све услове да узгајају децу која су срећна, здрава и прилагођена;

3. хомосексуални мушкарци и лезбејке као и истополни парови треба да имају дозволу да усвајају децу, узимају их у храњењиштво и да их негују и узгајају као здраву децу, јер је доказано да су у стању да им обезбеде потребну негу; они су у стању да исто тако буду одговарајући родитељи као и парови састављени од људи различитог пола¹⁹.

¹⁹ Same-sex Marriage - A Fair Ruling, Ms. March, vol VII, no. 5, стр 17.

Није доказано да ће икакве значајне разлике произаћи у одгајању деце као резултат чињенице да су их одгајали родитељи истог пола а не родитељи различитог пола. Особе истог пола могу да имају успешан, љубавни и узајамно посвећен однос.

3. Разлоги из којих се људи венчавају и живе у брачним заједницама као образложење поштре хомосексуалаца за склапањем брака

Људи склапају брак ради рађања и подизања деце, али и због стабилности и посвећености узајамној, емотивној близостима, ради интиме и моногамности, успостављања оквира за дуготрајни однос, личног значаја, признања од друштва, одређене правне и економске заштите и повластица и узајамног права и обавеза. У нашој култури је широко распространено настојање за интимношћу и сигурношћу које доноси стабилан заједнички живот тако да се још наводи и да се људи венчавају из простог разлога што желе да живе у заједници, желе љубав, поверење, да са неким деле све животне радости и невоље, да живе и да се воле заједно. Нормална је појава, дакле, да се људи венчавају из свих тих разних разлога а не само и једино из жеље да се имају деца, и сви ти „други“ разлоги су такође вредни и важни без обзира на децу. На Хавајима као и другде, хомосексуалне особе имају те исте разлоге због којих желе да буду у стању да ступе у брак.

Три категорије заједница су, у поређењу с брачним паровима, окарактерисане високом нестабилношћу, тј. краткотрајношћу веза, а то су везе хомосексуалаца (мушкираца), лезбејки као и ванбрачне хетеросексуалне везе. Резултати истраживања говоре, такође, и о томе да су заједнице истополних парова посебно нестабилније, краткотрајне од бракова разнополних људи. Треба, међутим, имати у виду да венчани парови имају на располагању разне привилегије, друштвено признање и друге предности који их дуже задржавају заједно него што је случај с осталим типовима парова. Хомосексуални парови немају законску могућност да остваре све те предности и друштвене повластице омогућене хетеросексуалним паровима, што сигурно више доприноси њиховој повећаној нестабилности од самог карактера односа. Од осамдесетих година уочене су промене у друштву, а посебно појава AIDS-а, које су допринеле повећаној моногамности и атрактивности живљења у стабилној вези. Резултати недавно спровођених анкета јасно показују да хомосексуалне особе оба пола као и хетеросексуалне особе оба пола подједнако желе да се венчају, и да у обиму распространености те жеље нема разлике. Резултати истраживања такође указују да истополни парови имају и могу да остваре успешну, узајамно посвећену везу, пуну узајамне љубави и уважавања.

4. Одлука Врховног суда Хаваја

Брак је од стране државе регулисан правни статус који даје одређена права и повластице. Министарство здравља на Хавајима

казују да је за дејчи развитак од највећег могућег значаја да одрастају у породичној атмосфери с минимумом свађа, максималном негом, максималном подршком, као и веома јаком и интимном повезаношћу између деце и родитеља. Хомосексуални родитељи су у стању да обезбеде топлу атмосферу прожету љубављу. Оно што обезбеђује породичну структуру није, дакле, искључиво биолошка веза између родитеља и деце већ неговатељски однос између родитеља и деце. Деца рођена, зачета вештачким осемењавањем или усвојена од истополних парова нису у ситуацији повећаног ризика од проблема у понашању и психи. Истраживања јасно указују да нема никаквих доказа да би само једна врста родитељства могла да буде тако доминантно савршена да искључује све остале облике небиолошког родитељства, као што је усвојење, родитељство очуха и маћеха, храњеништво и родитељство лезбејки и хомосексуалаца.

Деца рођена у лезбејским паровима, без обзира на то да ли су зачета „природно“ или вештачком инсеменацијом, здрава су и добро прилагођена, према резултатима три студије вођене у Сједињеним Државама, Британији и Холандији²¹. Стандардни психолошки тестови не дају никакве разлике између деце хетеросексуалних и лезбејских парова, а такође се никаква разлика не уочава између деце зачете „природно“ и вештачким осемењавањем.

Интерес за децу лезбејских парова порастао је последњих година од како је уочено да се све више лезбејских парова одлучује да има децу. Шарлота Питерсен, истраживачица с Универзитета Вирџинија, наводи у поменутом истраживању да постоји прави „лезбејски бејби бум“ у последњих неколико година, који додуш још није квантификован, тј. изражен статистичким показатељима, али је сигурно да постоји општи утисак да је све више деце лезбејских парова. У Сједињеним Државама један од разлога је све већа приступачност услуга „fertility clinics“ која пружају све поузданiju могућност зачећа помоћу сперме анонимних донатора.

Рејмонд Чен с Универзитета Вирџинија упоредно је анализирао наставничке извештаје о понашању деце лезбејских и хетеросексуалних парова с понашањем деце хетеросексуалних парова у три поменуте земље где се водило истраживање и није открио никакве разлике међу тим групама деце. Такође, и деца зачета „природно“ или вештачким осемењавањем, како лезбејских тако и хетеросексуалних парова, развијају се у складу с нормама шире друштвене заједнице.

Фиона Таскер, истраживачица с Бирбек Колеџа (Холандија) доказује својим истраживањем да је лезбејска мајка, која није

²¹ Paul Recer: *Lesbian's Kids Emotionally Sound*, April 4, 1997, The Associated Press, From: Fwd from euro - queér <skolander@bahnhof.se> at internet 4/4/97 10:02PM. Истраживањем руководили: Fiona Tasker, Birkbeck College, Холандија и Charlotte J. Patterson & Raymond W. Chan, University of Virginia, USA.

биолошки родитељ, много више окупирана дететом него отац у хетеросексуалном пару. Штавише, биолошка неродитељка најчешће има главну родитељску улогу у подизању заједничког детета. По резултатима њеног истраживања, 90% лезбејских партерки, небиолошких родитеља, сматрају да је подизање заједничког детета, заједнички посао, који захтева пуно и активно учешће, док то исто сматра 37% хетеросексуалних очева. У социјализовању деце узима активно учешће 60% лезбејских партерки, биолошких неродитељки, за разлику од 20% очева из хетеросексуалних парова.

3. Шта деци сигурно није по потребно: дискриминација

Деца из истополних бракова имаје помоћ више чланова породице а такође и разне законске повластице, као што су, здравствена заштита, пореске олакшице за родитеље, јавна помоћ родитељима, дејчи додатак, алиментација или друге гаранције за издражавање деце, наследна права у односу како на своје родитеље тако и на чланове њихових породица и сл. Сва деца треба да имају исте друштвене могућности да остваре свој максимални развитак. Зато се деци хомосексуалних родитеља не смеју ускраћити повластице као што су здравствена заштита, образовање и животни стандард који се базира на материјалном и друштвеном статусу оба родитеља. Статус људи различитих полова, истих полова, појединачних родитеља или родитеља који су усвојили децу, не сме да буде основа ма за какво дискриминисање деце, нити за ускраћивање једнаких права. Једноставно, деци се због сексуалне оријентације родитеља не смеју ускраћивати повластице и заштита коју уживају друга деца.

IV. ЗАКЉУЧНИ ДИСКУРС: КУДА ДАЉЕ?

1. Домаће ћарћнерсво у Сједињеним Америчким Државама

Регистровано партнерство постоји и у Сједињеним Америчким Државама под називом „домаће партнерство“ (*domestic partnership*) у неколико градова, познатим по толерантној атмосфери према хомосексуалцима, као што је Њујорк, Сан Франциско, Минаполис, Ајова Сити, Ен Арбор, као и у неколико округа (али не целих држава) као што су Томкинс и Атика (држава Њу Јорк) и Ист Ленсинг у Мичигену.

Значење америчког регистрованог партнерства је готово симболично и служи највише као јавно оглашавање заједничке посвећености моногамији, трајној вези. Оно, међутим, може да служи као основа за разне материјалне повластице, али то зависи искључиво од послодавца. Да би имали срећене односе у погледу заједничке имовине, регистрованим (као и нерегистрованим)

партнерима се саветује да склопе паралелне, приватне, грађанскоправне уговоре (нпр. „*joint survivalship contract*“) о стицању и коришћењу као и споразум о деоби имовине за случај раскида везе. Домаће партнериство у Сједињеним Државама није, дакле, по својој правној природи „скоро исто што и брак само без родитељских права“, а такође је и територијално ограничено. Ипак је и практични али и политички и морални значај постојања тог института огроман, јер се примењује у градовима насељеним десетинама милиона становника, као и у врло угледним универзитетским центрима, водећим високошколским установама Америке. Постојање домаћег партнериства у тим срединама представља драгоцену искуштељу које служи као аргументациона основа за захтеве за озакоњење брака истополних особа у Сједињеним Државама.

1.1. Ајова Сити. – Признаје се постојање породичних односа и изван традиционалних брачних и крвних веза. Регистровано партнериство је 16. новембра 1994. постало део Уредбе о људским правима Ајова Ситија. Регистровано партнериство је признање везе две невенчане одрасле особе. Домаће партнериство је јавноправно регулисано признање сталности везе између особа који не желе или не могу да се венчају (чак се нигде не помиње да су истог пола, могу да буду дакле и различитог пола, што да не?). Услов је да су особе које се региструју решене на доживотно партнериство, да ни једна особа није у браку, да нису у крвном сродству близјем од онога које се дозвољава за склапање брака, да имају правну способност за склапање уговора, да се декларишу да су у односу узајамне подршке, пажње и посвећености, да су одговорне једна за другу и за узајамну добробит, да ће доприносити узајамном издржавању. Оба партнера морају да буду стално настањени у Ајова Ситију, као и да су амерички држављани или стални резиденти²². Највећи послодавци у Ајова Ситију, државни Универзитет Ајове и сам град Ајова Сити, признају социјалне повластице регистрованим партнериима, од којих је најважније узајамно социјално осигурање.

1.2. Ен Арбор. – У седишту државног Универзитета Мичиген, Ен Арбору, постоји домаће партнериство које могу да склопе само особе истог пола, које нису у браку и нису међусобно крвни сродници те близине која би спречавала склапање брака да су различитог пола. Такође се тражи да је прошло најмање 6 месеци од престанка претходног домаћег партнериства. Регистровани

²² Поступак регистрације је једноставан: у административној канцеларији, обе особе потписују формулар и плате 30 долара, и после три радна дана, добију декларацију о томе да је међу њима склопљено регистровано партнериство. Исто тако се "разводе".

партнери имају низ повластица а пре свега узајамно здравствено и дентално осигурање, као и могућност изнајмљивања станови у посебном насељу намењеном брачним паровима по повлашћеним ценама, знатно нижим од оних које важе у граду.

Градски Савет Ен Арбора донео је Ордонансу о домаћем партнериству 4. новембра 1991, образложујући постојањем јавног интереса да се јачају и подржавају сви облици породичног живота. Такође је наглашено да су значај културне различитости и једнаки третман од јавног интереса и да се усвајањем те Ордонансе жели допринети заштити грађана од дискриминације на основи брачног статуса и сексуалног опредељења.

Постоје две врсте регистрација домаћег партнериства, јавно и приватно, а разлика је у томе што се сва документација код приватне регистрације предаје партнериима. Такође, домаће партнериство у Ен Арбору могу да склопе и особе које уопште не бораве у том граду, па чак и оба странца која живе и пребивају у другим земљама. Тиме се наглашава мисионарска улога подршком коју овај универзитетски град даје свим особама истог пола широм света који желе да „озваниче“ своју везу, а то не могу да ураде услед законских немогућности у својим земљама.

2. Регистровано ћартинерство у Европи

2.1. Пиза. – Вероватно по америчком узору и понеки европски градови су решили да донесу унутрашње, локалне одредбе о регистрованом партнериству, не чекајући спору државну процедуру да озакони тај институт на територији целе државе. Градски Савет италијанског града Пизе је 7. јула 1997, у намери да подржи људска права, донео Уредбу о регистрованом партнериству лица истог пола гласањем 19 за, 7 против, 2 уздржана. Регистровано партнериство могу да траже две пунолетне особе које нису у браку, нису у родитељском односу или односу усвојеништва, храњењиштва или старатељства, већ која су повезана везама љубави. Они такође морају да су стално настањени у Пизи и да живе у кохабитацији заједници дуже од годину дана.

2.2. Холандија. – У Парламенту Холандије снажно су подржане промене у породичном законодавству које дају регистрованим партнериима разна узајамна права која њихов статус све више приближују брачном правном статусу. Практично, после овог закона за који се очекује да ступи на правну снагу током 1998. године, остала је још само једна ствар недоступна регистрованим партнериима, а то је могућност да усвајају децу. Укратко, законске промене омогућавају хомосексуалцима који живе у регистрованом партнериству право на партнерију пензију, социјално осигурање преко партнера, комплетна узајамна наследна лична и породична права, право на алиментацију у случају раскида. Пријем хомосексуалаца у војску и полицију већ је раније регулисан,

што све заједно доприноси комплетирању грађанског статуса људи хомосексуалне оријентације.

2.3. Шведска. – „Пија“ и „Моника“ су псеудоними двеју штокхолмских полицајаки које живе у регистрованом партнерству. Моника је родила ћерку коју је зачела вештачким осељивањем. Успеле су крајем новембра 1996. у преношењу поја која је законски могућа у Шведској када су у питању хетеросексуални парови, тј. да се уместо мајке на одсуству налази отац за време прве године живота новорођене бебе. Шведски национални осигуравајући завод признао је да Пија и Моника имају иста права као и родитељи у обичном браку. Иако је њима двема та година већ заправо прилично начета, важно је да се све више успоставља пракса признавања истог обима права и бенефиција хомосексуалним као и хетеросексуалним паровима.

2.4. Португалија. – Португалија се креће ка усвојењу регистрованог партнерства лица истог пола. Такво партнерство не даје право партнерима да усвајају децу, али за разлику од других сличних установа омогућава странцу који докаже да је провео у регистрованом партнерству више од две године у Португалији да без других формалности стекне стално право боравка у тој земљи. Три португалске партије, зелени, комунисти и социјалисти, желећи вероватно примат у тој области, поднеле су независно једна од друге своје законске предлоге о регистрованом партнерству. Предлози зелених и комуниста одбачени су гласањем 25. јуна 1997, а трећи предлог који су поднели социјалисти нахи ће се на гласању после летњих одмора. Португалски Парламент се састоји од већине социјалиста, али да би нацрт тога закона био усвојен неопходна им је подршка комуниста и зелених. Предвиђа се изједначавање лица која живе у заједницама породичног типа с брачним заједницама у погледу грађанских, фискалних, социјалних и радноправних питања. Подобна за регистровано партнерство су само пунолетна лица која очигледно живе дуже од две године у заједници сличној брачној. За случај смрти једног партнера који је власник заједничке пребивалишне некретнине, преживели партнер стиче право доживотно да користи ту непокретност, осим ако тестаментом умрлог није изричито предвиђено другачије. Ово право коришћења престаје када преживели партнер ступи у брак или у друго партнерство. Регистровани партнери имају исти порески статус, на исти начин регулисано социјално осигурање као и право на годишње одморе и друга одсуства с посла као и брачни другови. Партерство се региструје у регионалном центру социјалног осигурања места пребивалишта партнера. Регистровано партнерство се поништава изјавом воље оба или само једног од партнера. Имовина парт-

нера остаје одвојена имовина сваког од њих, осим ако се другачије не регулишу посебним грађанским правним уговором.

2.5. Финска. – У Финској се на јесен очекује гласање у Парламенту поводом Закона о партнерству истополних лица. Сматра се да се тај Закон доноси због изражене потребе мушкараца и жена да живе у законом признатим везама као и у интересу државе да подржи заснивање и стабилност породичних веза. Одредбе тога закона су изричito религиозно и идеолошки неутралне, регулишући партнерство особа истог пола на начин њиховог изједначавања с браком, с изузетком немогућности усвајања деце и немогућности склапања црквеног брака. Сврха је регистрованог партнерства да на праведнији и реалистичнији начин одговори на низ практичних питања која су се јављала током заједничког живота особа истог пола. Имовина лица у регистрованом партнерству имала би исти статус као и заједничка имовина брачних другова. Стамбени објекти, поклони, издржавање, дугови, наследна права, социјална помоћ, социјална сигурност и порези такође би били регулисани на потпуно исти начин као и када су у питању брачне заједнице хетеросексуалних особа. У погледу детета чији је биолошки родитељ један од партнера у регистрованом партнерству, предвиђа се могућност доделе старатељства партнерију који није биолошки родитељ („друшвени родитељ“) одлукум суда, који ће одлучивати о сваком појединачном случају руковођећи се добробити детета. Услови за склапање регистрованог партнерства су пунолетство (18 навршених година) одсуство родбинских или усвојеничко-храњеничкx односа који представљају сметњу за склапање брака. Поништење регистрованог партнерства се одвија на потпуно исти начин као и развод, тј. тако да се заједница разводи по протеку б месеци од захтева за раставу, или кад су партнери непрекидно фактички растављени две године.²³

2.6. Велика Британија. – Случај за који се очекује да има великог утицаја на будући третман хомосексуалних парова у земљама Европске Уније започет је 9. јула пред Европским Судом правде у Луксембургу. Случај Грант против Југозападне железнице (Grant v. South-West Trains) односи се на путне повластице које нису признate партнери лезбејке Лизе Грант, запослене у поменутој компанији. Да је Цијл Перси била мушкарац који живи у невенчаној заједници с Лизом Грант а не жене, те повластице би јој биле признate. Британски Индустриски Трибунал је одбио захтев Лизе Грант да се, као свим осталим партнерима запослених у тој железничкој компанији, и њеној пар-

²³ The Finnish Private Bill for the Act on the Same Sex Partnership, <http://www.seta.fi/psuhde/pbill.html> (10. 07. 1996).

тнерки признају путне повластице. Питања на које ће суд у Луксембургу морати да одговори су: 1. Да ли је у супротности с принципом једнакости зарада мушкараца и жена ако се одбије путна повластица невенчаном, кохабитирајућем истополном партнерију од стране компаније, која те повластице иначе признаје невенчаним, кохабитирајућим партнерима различитог пола? 2. Да ли се „полна дискриминација“ односи и на дискриминацију на основу сексуалне оријентације? 3. Ако је одговор на прво питање позитиван, да ли се запослено лице чијем је партнерију ускраћена поменута повластица може директно код домаћих, локалних судова заштити од такве одлуке? 4. Да ли се под „полном дискриминацијом“ може сматрати и дискриминација на основу пола партнера запосленог лица? 5. Да ли посlodавац може да се оправда тиме што ће сматрати да је суштина поменутих повластица да се оне признају венчаним паровима и евентуално браку еквивалентним везама, при чему се истополне везе традиционално нису третирале а и сада се уопштено узвеши не сматрају друштвено еквивалентним браку?

Тужитељку Лизу Грант заступа пред луксембуршким судом Чери Бут, иначе супруга британског премијера Тонија Блера.

Ако би суд одлучио да је дискриминација на основу сексуалне оријентације вид полне дискриминације, по британским законима би се цео случај онда третирао као расна дискриминација партнера запосленог лица. Европски Суд је већ одлучио да дискриминација трудне жене као и дискриминација трансексуалне особе представљу врсте полне дискриминације. Ако Грантова добије случај пред Европским Судом, онда ће исти суд такође морати да позитивно реши следећи по реду, такође британски случај, а то је случај Тонија Перкинса, отвореног хомосексуалца отпуштеног из тог разлога из британске Морнарице. То би уопштеније значило да приликом запослења и у радним односима у јавном државном сектору ниједна земља Европске Уније неће смети да дискриминише особе хомосексуалне оријентације јер ће се то сматрати полном дискриминацијом која је недвосмислено забрањена.

SAME-SEX REGISTERED PARTNERSHIP – Summary –

The experiences in dealing with the same-sex couples recognized legally were analyzed in the article. So-called „Nordic“ or better to say „European“ type of registered partnership is compared with american legal institutions of „domestic partnership“ and same-sex marriage. What is common for both ways is obvious proliferation of legal rights of lesbian/ gay partners, which means heading towards equalizing their communities with traditional marriage. Arguments for the decision of the court of Hawaii to permit marriage of the same-sex couples are analyzed. In the text it is stressed that the political necessity in a course of realization of democracy is the realization of citizenship for all citizens and immediate cease of all kinds of discrimination, what was stressed in the text as the political framework of the issue.